

(papeževa zbirka). Podčrtata pomen samostanskih knjižnic, ki so odigrale pomembno vlogo pri ohranjanju in prepisovanju antičnih spisov.

Osrednje poglavje je posvečeno zgodovini in razvoju posameznih pisav. Poglavje se začne z nastankom latinske abecede, katere izvor avtorja izpeljeta iz feničanske pisave, ki se je preko grške in etruščanske razvijala naprej, vse do nastanka latinskega alfabeta. Na primeru najstarejšega ohranjenega latinskega napisu - *Lapis Niger* - in drugih arhaičnih napisov avtorja razložita nekaj značilnosti začetkov latinske pisave. Omenjene so še jezikovne reforme cesarja Klavdija, razlaga pa gre naprej v srednji in novi vek. Kratek pregled je namenjen tudi runam. Splošnemu pregledu pisav sledi natančnejša razlaga latinske pisave v antiki. Naslovu tudi na tem mestu sledi obsežen seznam literature na temo obravnavane snovi, katerega koristnosti ni potrebno posebej poudarjati.

V nadaljevanju so predstavljene posamezne pisave, ki so se razvile v času rimskega imperija na njegovem latinsko govorečem delu. Posebno omembo si zasluži epigrafska kapitala, ki jo lahko razdelimo na dva dela: *scriptura monumentalis* in *scriptura actuaris*, slednja je bila v rabi predvsem za pisanje na kovine (bron, svinec, srebro). T. i. monumentalna pa se, kot že samo ime pove, nahaja na kamnitih spomenikih - nosilcih napisov. Posamezne črke te pisave je mogoče spraviti v kvadrat, saj so vse zelo simetrične in elegantne. Kapitala se je uporabljala tudi za pisanje knjig, kjer jo je mogoče preučevati na starejših in novejših papirusnih najdbah. Tudi na tem mestu ločimo *capitalis quadrata (elegans)* in *capitalis rustica*, pri čemer *rustica* ni nič manj izdelana, razlike med obema so skoraj neopazne. Kot ilustrativni primer sta navedena odlomka iz Vergilija; prvi (*Georgica* 161-174) iz 4. oziroma 5. st. je zapisan v pisavi *capitalis quadrata*, drugi (*Bucolica, Ecloga* II) iz 5. oziroma 6. st. pa v *capitalis rustica*. Oblika posameznih črk je razmeroma natančno opisana, veliko bolj pomembno pa je to v nadaljevanju, ko sta predstavljeni starejša in mlajša kurziva. Njuna berljivost je namreč otežena zaradi kurzivnega značaja. S pomočjo dokumentov v eni ali drugi pisavi ter predvsem s pomočjo natančnih opisov črk ene in druge postanejo razlike med obema, ki so pogojene tudi s časom nastanka, očitne.

Kronološki pregled razvoja pisav gre preko pozne antike naprej v zgodnji srednji vek, ko se uveljavita unciala in polunciala.

Na ta način se zaključijo predstavitve pisav v rimskem imperiju, sledijo pisave posameznih ljudstev v srednjem veku do karolinških reform. Kot prva je orisana pisava Zahodnih Gotov, sledijo inzularna, t. i. langobardska in retijska, pa beneventanska, papeška kurialna in merovinška (predkarolinška minuskula) pisava. Kot mejnik v razvoju pisav je označena karolinška reforma s uvedbo karolinške minuskule, ki se je za dolgo časa usidrala v pismenstvu srednjega veka. Naslednji pomemben korak je uvedba gotice, sledijo pa še renesančne pisave in pisave novega veka. Ker nas na tem mestu bolj zanimajo antične pisave, bom pravkar omenjene pustila ob strani.

V zadnjem poglavju so zbrane vsebine, ki imajo za preučevanje pisav posebno težo: o krajšanju, ki je bilo posledica hitrega zapisovanja, govorijo tirska znamenja (in novoveška stenografija); med okrajšave sodijo suspensije in kontrakcije, posamezna znamenja okrajšav, *notae iuris, nomina sacra* in okrajšave inzularov; poseben razdelek je namenjen znakom za števila in ločilnim znamenjem (interpunkciji).

Tretja, predelana in razširjena izdaja knjige o latinski paleografiji avtorjev H. Foersterja in T. Frenza prinaša dobrodošlo dopolnitev na področju, ki je deležno premalo pozornosti. Kronološki pregled latinskih pisav je izčrpen in jasen; kljub vsemu bi upravičeno pričakovali nekoliko več primerov in primerjav posameznih črk pri antičnih pisavah (še posebej pri obeh kurzivah), saj so po eni strani osnova za razvoj srednjeveških in s tem vseh ostalih, po drugi pa bi glede na naslov pričakovali predvsem obravnavo latinske paleografije v antiki. Paleografija je namreč še kako pomemben vidik, ki pogosto pripomore k

bolj precizni dataciji napisov, pa tudi drugih dokumentov iz starega veka.

Julijana VISOČNIK

I Santi Canziani nel XVII centenario del loro martirio / Sveti Kancijani ob 1700-letnici mučenštva. G. Toplikar, S. Tavano (ur.). Atti del Convegno Internazionale di Studi / Razprave mednarodnega simpozija, Pieris, 19. 10. 2003, San Canzian d'Isonzo / Škocjan ob Soči, 8. 5. 2004. Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia. Consorzio Culturale del Monfalconese, Trieste 2005. ISBN 88-88134-27-1. 537 str., 16 str. barvnih prilog in ilustracij.

Zbornik so poleg župnije v Škocjanu ob Soči (San Canzian d'Isonzo) izdali in založili še občinski in deželni za kulturo pristojni organi. Simpozij, osnovo za zbornik, je finančno podprla tudi Evropska unija, pri njegovi organizaciji pa je sodeloval R. Bratož.

Zbornik najprej zasluži pohvalo kot besedilo, saj prinaša razprave v celoti dvojezično, torej v italijanščini in slovenščini. To je tehnično skrbno opravljeno, saj tečeta besedili po straneh vzporedno. Na voljo je zadostno število slikovnega gradiva, da moremo snovi slediti brez težav. Razprave si slede kot na simpoziju. Najprej je na vrsti predstavitev arheološke raziskave v Škocjanu ob Soči, ki je potekala v večjem številu kampanj (S. Tavano). Izčrpno sta predstavljena zgodovinsko ozadje (C. Zaccaria) in vprašanje avtentičnosti oseb mučeniške skupine (R. Bratož), sledimo epigrafskim in ikonografskim virom o Kancijanah, Probu in Krizogonu (G. Cuscito). S. Tavano nato razčlenjeno interpretira najdene arhitekturne in likovne elemente, zlasti mozaik v sklopu celotnega severnojadranskega prostora med letom 610 in desetim stoletjem. A. Brumat Del Casorti še podrobneje govori o nekaterih razsežnostih virov, A. Scardon o čedajskem evangeliju - *Codex foroiulensis* - in Škocjanu ob Soči. L. Villa v obsežni topografski razpravi predstavi ozemlje Škocjana med antiko in srednjim vekom, P. Goi pa čaščenje obravnavanih mučencev in oblike tega čaščenja. A. Niero še podrobneje govori o pojavih po deželi Veneto, A. Quinzi pa obravnava upodobitve potovanja svetih mučencev in furlanski umetnosti od 15. vse do 20. stoletja.

Vselej me je zanimala globina korenin ljudskega bajanja v morebitni povezavi z arheološkimi najdišči in prav tako izpovednost krajevnih imen. Tudi zato me je pritegnilo mogočno podzemlje Škocjanskih jam, vremenarske vraže in bajke ob cerkvi sv. Kocjana nad naravnim mostom v Rakovem Škocjanu ali skalne stene osamelca Šenkocjana (Škocjan - Kanzianiberg po Atlasu Slovenije) na poti v Maloše v rodni občini mojega očeta na avstrijskem Koroškem. Topli aprilski sončni žarki nekega davnega "topografskega" dne s kolego Pahičem so na sledove "Atilovega gradu" na Kocjanu v vzhodnih Slovenskih goricah priklicali poseben čar. Mogla sem v živo spremljati razkritja arheoloških dokumentov pod tlaki in ob zidovih mogočne kranjske cerkve, posvečene Kancijanu in tovarišem. Nepozabna so mi ostala srečanja s Štivanom ob Timavu in Škocjanom ob Soči, pa tudi krajinsko ozadje zgodbe svetih mučencev na "kranjskem" oltarju v zbirki dunajskega Belvedera. Zato sem z zanimanjem povprašala po razpravah s simpozija, ko sem zanj izvedela.

Ko zdaj držim v roki vzorno knjigo razprav in s tem zapisom nanjo opozarjam, dodajam samo malo obrobne osebne razmisleke. Pavanovo poročilo namreč tudi kaže, kako s(m)o izkopavali. Kopanje je bilo prostovoljno študentsko delo, in prav takšno je bilo vse ostalo do priprave (ročno risane) dokončne dokumentacije in katalogizacije gradiva. Tega ne omenjam zato, da bi poudarila zasluge svoje generacije ali ker bi želela zavrteti kolo časa nazaj. Omenjam pa, ker se mi zdi tudi danes potrebno

poudariti pomen, ki ga ima za vse strokovne sodelavce neke raziskovalne akcije neposredni stik s snovjo arheološkega zapisa. Mislim, da mora tudi specialist, ki bo na velikih izkopavanjih prevzel obdelavo samo neke izjemne skupine gradiva, iz lastne izkušnje vedeti vsaj osnovno o razmerjih arheološkega okolja, ki je to gradivo ohranjalo in obdajalo. Še vedno so in bodo pri nas, kot so tudi v strokovno najbolj opaznih okoljih, manjša ali nujna izkopavanja, kjer je arheolog v neprekinjenem stiku z najdiščinami okoliščinami celote in vsakega predmeta. Takšno je na primer tudi vsako izkopavanje, kjer sodelujejo ljubitelji in prostovoljci ali šolske skupine. Vedno so in bodo tudi zavarovalna izkopavanja, kjer je delo celo tako neprijazno, kot je bilo v londonskem Cityju pred leti, ko so kolegi v košarah težkih gradbenih strojev, spuščeni v gradbeno jamo pod Fleet-street najprej sami ročno očistili profil, potem izprali ev. najdbe iz plasti, jih shranili in vseskozi slikovno in besedno snemali situacijo v več metrov debelem črnem blatu. Pri obsežnih izkopavanjih z zadostno in specializirano ekipo ter z dobro razdeljenimi delovnimi nalogami pa utegne iz tega ali onega vzroka imeti kateri od sodelavcev premalo neposrednega stika s plastjo, in tako premalo spozna vsaj osnovne značilnosti zapisa.

Nadalje me poročilo o izkopavanjih v Škocjanu opozarja na to, da se bo vselej dogajalo, da bo mogoče izkopavati samo v enem delu objekta in smiselne celote. Iz večjih ali manjših fragmentov celotnega obsega bo navadno prej ko slej sploh treba sestavljati razumevanje naselbin, zlasti tistih, ki so pustile svoje sledi v sodobnih mestih. Tudi tako interpretacijo, "lepljenko" mestnega organizma, opiramo, kot pri starokrščanski cerkvi, že vnaprej na neko ogrodje, na tiste oblikovane gradbene elemente mesta. Če

gre npr. za ostaline klasičnega rimskega mesta v naših krajih, so to forumske stavbe s svetiščem uradnega kulta, stanovanjske in skladiščne stavbe, ulična in cestna mreža, sistem preskrbe z vodo in odvajanje odpadkov, obrambne naprave itd. Te elemente je mesto zanesljivo imelo, dasi niso bili vedno enako oblikovani in jih ni najti vedno v enakem medsebojnem razmerju. Naloga raziskovanja ostaja, da išče, tako kot so iskali v Škocjanu za oltarnim prostorom in drugimi deli cerkvene stavbe, za vsemi in za vsakim med njimi.

Kot laiku mi je poleg tega zanimivih več podatkov o izvoru čedajskega rokopisa in o vlogi Škocjana pri tem. Menim tudi, da bi najbrž publikacija na Slovenskem mogla izzvati še več obdelav oz. nadaljevanj že začetega. Tako bi bilo morda zanimivo še kaj o kranjskem oltarju ali o topografiji krajevnih imen in patrocinih. Gotovo so npr. nekatera krajevna imena na Krasu in v alpskem svetu nastala zaradi želje po varstvu mogočnih priprošnjikov ob nevarnih prepadih in podzemnih vodah. Izzivalno je v primeri s tem vprašanje, kako je zataval Kocjan v Slovenske gorice (o sledovih tam Stanko Pahič, Varstvo spomenikov 31, 1989, 260-262), če bi že dolenski Škocjan razlagala vodnatost in poplavnost okolja. Ime teh dveh lokacij bi seveda moglo izhajati imena posestnika prvotnega naselbinskega jedra. Toda vsa naselbinska jedra z imenom Kancijanov, poleg omenjenih, tudi tista sredi starih seliščnih prostorov (npr. pri Grosupljem, pri Krtini ali pri Klopinskem jezeru na Koroškem), najbrž niso zgolj naključno tudi arheološka najdišča. Vzrok za povezavo morda leži daleč v preteklosti in bi mu bilo vredno slediti.

Iva MIKL CURK

Bibliographia archaeologica Slovenica selecta

1. OBJAVE SLOVENSKE AVTORJEV V TUJEM TISKU 2006 / PUBLICATIONS BY SLOVENIAN AUTHORS ABROAD 2006

Predkovinske dobe / Stone Ages

Andrič, M., Praproče pollen core and Holocene vegetation change in northern Istria / Peludna jezgra iz Praproča i promjene vegetacije za holocena u sjevernoj Istri. - V / In: *Prehistoric herders of northern Istria: the archaeology of Pupičina Cave 1* / arheologija Pupičine peči 1, Monografije i katalogi 14 (Pula 2006) 31-62.

Guštin, M., A. Tomaž, B. Kavur, The neolithic site at Čatež - Sredno polje (Slovenia). - V / In: *Preistoria dell'Italia settentrionale: studi in ricordo di Bernardino Bagolini*, Pubblicazioni varie del Museo Friulano di Storia Naturale 53 (Udine 2006) 381-390.

Guštin, M., Zu einigen Figuralmotiven im Gebiet der Tau-riskier. - V / In: *Studien zur Lebenswelt der Eisenzeit*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 53 (Berlin 2006) 115-131.

Kavur, B., The neolithic between the Adriatic and the Pannonian plain: the stone tools in the stone age. - V / In: *Preistoria dell'Italia settentrionale: studi in ricordo di Bernardino Bagolini*, Pubblicazioni varie del Museo Friulano di Storia Naturale 53 (Udine 2006) 373-380.

Velušček, A., Une roue et un essieu néolithiques dans le Marais de Ljubljana (Slovénie). - V / In: *Premiers chariots, premiers araires*, Monographie du CRA 29 (Paris 2006) 39-45.

Tomaž, A., The neolithic between the Adriatic and the Pannonian plain: history of research and the state of the debate.

- V / In: *Preistoria dell'Italia settentrionale: studi in ricordo di Bernardino Bagolini*, Pubblicazioni varie del Museo Friulano di Storia Naturale 53 (Udine 2006) 363-372.

Toškan, B., B. Kryštufek, Noteworthy rodent records from the upper pleistocene and holocene of Slovenia / Données remarquables sur les rongeurs du pléistocène supérieur et de l'holocène de Slovénie. - *Mammalia* 70/1-2, 2006, 98-105.

Turk, I., B. A. B. Blackwell, J. Turk, M. Pflaum, Résultats de l'analyse tomographique informatisée de la plus ancienne flûte découverte à Divje babe I (Slovénie) et sa position chronologique dans le contexte des changements paléoclimatiques et paléoenvironnementaux au cours du dernier glaciaire / Results of computer tomography of the oldest suspected flute from Divje babe I (Slovenia) and its chronological position within global palaeoclimatic and palaeoenvironmental change during Last Glacial. - *L'Anthropologie* 110/3, 2006, 293-317.

Kovinske dobe / Metal Ages

Hänsel, B., B. Teržan, Herrschaftseliten und Baumeister. - *Antike Welt* 37/4, 2006, 55-126.

Gaspari, A., A possible multiperiod ritual site in the river Ljubljana. - V / In: *Studien zur Lebenswelt der Eisenzeit*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 53 (Berlin 2006) 7-17.

Pavlin, P., Poznobronastodobni jezičastoročajni srp iz Velikega Bukovca / Late Bronze Age sickle from Veliki Bukovec. - *Podravina* 5/9, 2006, 131-135.

Teržan, B., B. Hänsel, K. Mihovilić, Monkodonja - ein kroatisch-deutsch-slowenisches Gemeinschaftsprojekt: das Bild